

„Alle mooie opwellingen van het gevoel, medelijden en liefde zelfs, zullen eenmaal opstijgen, overgaan in 't gebied van de rede. Zij zullen tot bewustheden worden, georganiseerde deelen van de ordenende beheerschende rede. De wereldvrede zal geen schepping zijn van de individueele liefde van mensch tot mensch, maar van het redelijk inzicht van de organisatie, van de menscheid als denkend geheel....”

„Echter, met eenigen nadruk die woorden uitsprekend, voelde Campo tegelijk den twijfel. Hij zag in de grijze diepte van Lize's blik dat haar rede die begrippen niet omvatte. En Noël, Lize een cigaret, Campo een cigar aanbiedend, zei hoofdschuddend: „Pas op, geachte misteriedichter, zoover zijn we nog lang niet!”

Zie, dit vind ik aardig — maar toch een beetje mat. Van Moerkerken schreef dit niet in een van zijn gelukkigste momenten. Het gedaas van Campo over rede en wereldvrede is volkomen natuurgetrouw, men kan het dagelijks zoo hooren tegenwoordig. Héél fijn lijkt mij de opmerking, dat Campo, die een stug redeneerder, maar toch een goeie, gevoelige kerel is, al sprekend zelf den twijfel in zich waarneemt. Dat dit geschiedt in en door de tegenwoordigheid van het beminde meisje durf ik zelfs een mooie psychologische vondst noemen. Natuurlijk zal iemand als Campo, na zulk gewichtig gezwam, zelf twijfel voelende aan zijn woorden, de oogen van het meisje zoeken. Doch of hij daarin dan alleen zal lezen, „dat haar rede die begrippen niet omvatte,” ik moet het betwijfelen; in elk geval, als er méér niet was, had hij dat voor mijn part ongezegd kunnen laten. Hier zou iets geestigers, pittigers moeten staan. Ik bedoel niet, dat Campo spot of verveling had behoeven te zien in Lize's oogen, maar toch wel iets meer dan dat haar rede die begrippen niet omvatte. Haar rede? Dit meisje wist nog niet van rede, zij heeft, behalve haar wat dweperig gevoel, niets dan gewoon menschenverstand. En „die begrippen”. Welk begrippen, zou men

willen vragen! Ironisch bedoeld kan het ook niet zijn — dus alsof Campo zelf het gewicht zijner woorden nog overschatte — want wij weten, dat hij zelf reeds den twijfel „voelde” (zeer juist, dat „voelde”).

Wel een beetje overdreven nu, maar daarom vooral niet minder, vind ik een passage als de hier volgende (bl. 44; wij zijn buiten, bij de hoeve van Lize Arnsberg; een gezelschap van kunstenaars, intellectueelen en would-be-dito's is daar bijeen om te luisteren naar een rede van Ds. Steenvoort):

„Ds. Steenvoort sprak van het asketisme in de natuur; hij wees op de grashalmen en het mos, op de beuken en de eiken rondom, op de varkens en de kippen ginds bij de boerenhoeve; zij allen, planten, boomen en gedierte leefden asketisch, dat wilde zeggen zonder genot. Zij smulden niet: zij streelden niet den prikkel hunner zintuigen. Sober was hun voedsel, uit de moeder-aarde zelve getrokken. Zóó moesten wij menschen doen! Geene behoeften mochten wij hebben! Onze muziek moest de wind zijn door de korenaren en de bladeren; onze architectuur moest zijn de eenvoud van de boerenschuur. Zondig was elke begeerte naar genieting. Liet niet elke genieting een bitteren bijsmaak na? Ja, het ware leven was het behoefteloos, het van alles vrije, boven alles uitgekomen leven, het goddelijke leven in zijn dubbel aspekt van vorstelijken trots en maagdelijke reinheid. Want zoolang wij in het vleesch waren, bleef ook de behoefte, de begeerte naar het genot. Het vleesch en de stof vonden, binnen deze vergankelijke wereld van drie afmetingen, de uitdrukking hunner macht in den cirkel, den bol, in de rondheid der werelden en hunner loopbanen. Waarom wekten de rondingen van vrouwenlichamen de zinnelijke begeerten der mannen op?.... Omdat alles in dit stoffelijk Heelal rond was: immers juist die werelden en hun loopbanen! Ach, iedere bete broods was het teeken dat wij waren in de vreemdelingschap. Doch de zuiverste harten onder ons voelden het heimwee naar het Vaderland, waar wij ontbonden zouden